

ФЕДОР МИХАЙЛОВИЧ

ДОСТОЕВСКИЙ

ПОВЕСТИ И РАССКАЗЫ

КЛАССИКА РУССКОЙ
ДУХОВНОЙ ПРОЗЫ

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ
«НИКЕЯ»

F. M. Dostojevski

PRIPOVETKE

preveli
dr Milosav Babović i Desanka Maksimović

Elektronsko izdanje

MALIŠAN KOD HRISTA NA BOŽIĆOJ JELKI

Jedan

Deca su čudan svet — oni se priviđaju i sanjaju. Uoči kićenja jelke i na samo veče uoči Božića, stalno sam sretao na ulici, jednog mališana koji nije imao više od šest–sedam godina. Po strašnom mrazu bio je odeven gotovo kao leti, samo mu je grlo bilo umotano nekim starim šalom — znači, neko ga je ipak spremao i slao. On je išao »sa ispruženom rukom«; to je tehnički termin — koji znači prositi milostinju. Taj izraz su izmislili sami mališani. A takvih kao on ima mnogo. Motaju se po vašem putu i plačno govore neke naučene reči. Ovaj, međutim, nije kukao, već je govorio nekako naivo i nevično gledajući mi sa poverenjem u oči — a to znači tek je počinjao da se bavi prosjačenjem. Na moje pitanje rekao mi je da mu sestra leži bolesna i bez posla; možda je istina, ali ja sam kasnije doznao da ovih mališana ima bezbroj: šalju ih da prose i po najstrašnijoj hladnoći i, ako ništa ne sakupe, sigurno ih čekaju batine.

Kad nakupi nešto kopejki, mališan se pomodrelih i skočanjenih ruku vraća u neki ćumez, gde pijanči banda neradnika, od onih koji »počinju štrajk u fabrici u subotu i ne vraćaju se na posao pre srede uveče«. Tamo, u ćumezima podruma, s njima pijanče njihove gladne i istučene žene, tamo pište njihova gladna mala deca. Votka, prljavština i razvrat, ali glavno je votka.

Mališana sa isprošenim kopejkama odmah šalju u krčmu, i on

donosi još pića. Radi zabave i njemu ponekad naliju u usta čokanj votke i kikoću se kad on, gubeći dah, pada na pod, gotovo bez svesti, »i u usta mi je votku odvratnu nemilosrdno sipao ... «

Kad poodraste, što pre mogu gurnu ga nekud u fabriku, ali sve što zaradi, i dalje je dužan donositi neradnicima, a oni opet to propiju. Ali i pre no što stupe u fabriku, oav deca postaju pravi prestupnici. Ona skitaju po gradu i znaju u podrumima takva mesta kroz koja se može proći i gde se može neprimetno prenoćiti. Jedan od njih je spavao nekoliko noći uzastopno u korpi kod nekog vratara koji ga nije primetio.

Oni, naravno, postaju i sitni lopovi. Krađa postaje strast čak kod osmogodišnje dece, koja ponekad nisu svesna svojih prestupa. Na kraju podnose sve — glad, hladnoću, batine — samo radi slobode, i beže od svojih neradnika da skitaju po svojoj volji. Ponekad to divlje stvorenje ništa ne shvata, ni gde živi, ni koje je narodnosti, ima li boga, postoji li car; pričaju o njima čak takve stvari, da čovek ne veruje svojim ušima, a, međutim, to su činjenice.

Dva

Ali ja sam romansijer i čini mi se da sam jednu »priču« sam izmislio. Zašto pišem »čini mi se«, kada sigurno znam da sam je izmislio, ali meni izgleda da se to negde i nekada desilo i da se desilo upravo uoči Božića u nekom ogromnom gradu i po strašnoj hladnoći. Pričinjava mi se da je živeo u podrumu mališan, ali još sasvim mali, kome je jedno šest godina ili još manje. Taj mališan se probudio jednog jutra u vlažnom i hladnom suterenu. Bio je odeven u nekakav kaputić i drhtao je. Dah mu je izletao kao bela para, i, sedeći u kutu na nekom sanduku, iz dosade je hotimično puštao tu paru iz usta i zabavljao se gledajući kako izlazi.

Bio je veoma gladan. Nekoliko puta od zore prilazio je drvenom ležaju, gde je na prostirci i sa nekakvim zavežljajem pod glavom

ležala bolesna njegova majka. Kako se ona ovde našla?

Mora da je doputovala sa svojim mališanom iz drugog grada i razbolela se iznenada. Vlasnicu prenoćišta su još pre dva dana ovdeli u policiju. Stanari su se razišli uoči praznika — a jedini koji je ostao, ležao je već dan i noć mrtav pijan — i nije mogao dočekati praznik!

U dugom uglu sobe ječala je neka osamdesetogodišnja starica koja je nekada i negde živela kao dadilja, a sada je umirala samotna, jaučući i gundajući mališanu, tako da se već počeo bojati da priđe njenoj postelji u uglu.

Vode da se napije našao je negde u hodniku, ali korice hleba nigde nije našao, i već je deseti put prilazio da probudi svoju mamu. Strašno mu je, najzad, bilo u mraku: odavno je već pao mrak, a lampu nisu upalili.

Opipao je mamino lice i začudio se što se ona uopšte ne miče i što je hladna kao zid.

»Mnogo je ovde hladno«, pomislio je, postojao malo, i nesvesno zaboravivši svoju ruku na ramenu pokojnice. Zatim je dunuo u svoje prstiće da ih ogreje i, odjednom, napipavši na ležaju svoju staru kapu, pa polako, pipajući po mraku, izašao iz suterena. On bi i ranije pošao, ali se stalno bojava nekog velikog psa koji je, gore, na stepenicama, ceo dan zavijao pred susednim vratima. Ali psa sada nije bilo, i mališan je odjednom izašao na ulicu.

Gospode Bože, kakav grad! Nikada tako nešto nije video. Tamo, odakle je došao, noću je crna pomračina — jedan fenjer na celu ulicu. Prozori niskih, drvenih kućica zatvaraju se kapcima; na ulici, čim se smrkne, nigde nikoga — svi se zatvaraju po kućama, i samo zavijaju čitavi čopori pasa, stotine i hiljade ih zavijaju i laju svu noć.

Ali je zato tamo bilo tako toplo, i davali su mu da jede, a ovde — ah, Gospode, da mu je sad da jede!... I kakva je ovde vreva i tutnjava, kakva svetlost, i ljudi, i kočije, i zima, i mraz!

Ledena para dizala se od premorenih konja, iz njihovih zadihanih vrelih njuški; kroz sipkav sneg odzvanjaju o kamenje potkovice, i svi se tako guraju, i, bože ... tako mu je se jelo, makar neki komadić hleba, i tako mu je odjednom hladno za prstiće. Pored njega je prošao čuvar reda, ali se okrenuo da ne vidi mališana.

Evo opet jedna ulica — oh, kako je široka! Ovde će me sigurno pregaziti! I kako svi viču, trče i jure kočijama, a svetlosti, koliko svetlosti!

A šta je ovo? Uh, kakvo veliko staklo, a iza stakla soba, a u sobi neko drvo do tavanice. To je jelka, a na jelki koliko svećica, koliko zlatnih hartijica i jabuka, a svuda oko nje lutkice i mali konjići; po sobi trče deca, lepo odevena, čista, smeju se i igraju se, i nešto jedu i piju.

Eno, ona devojčica počela je da se igra sa dečakom — kako je lepa devojčica! Evo, i muzika se čuje kroz prozor.

Mališan gleda, čudi se, već se i smeje, ali sad ga bole prstići i na nožicama, a na ručicama su mu već sasvim pomodreli, već ne mogu da se savijaju, i bole ga kad miče s njima. I odjednom mališan oseti da ga mnogo bole prstići, zaplaka se i potrča dalje ... i, evo, ponovo je video kroz drugo staklo sobu, i tamo je drveće, a na stolovima razni kolači: od badema, crveni, žuti, i sede tamo četiri bogate gospođe, pa ko dođe, one mu daju kolača, a vrata se otvaraju svaki čas, sa ulice ulazi mnogo gospode.

Mališan se prikrade brzo, otvori vrata i uđe ... Uh, kako su počeli da viču na njega i da mašu rukama! Jedna gospođa brzo mu je prišla i tutnula u ruku kopejku, pa mu je otvorila vrata — na ulicu! Kako se uplašio! A kopejka mu je odmah ispala i zvečeći otkotrljala se po stepenicama: nije mogao da savije svoje pomodrele prstiće i da pridrži kopejku.

Istrčao je mališan na ulicu i pošao brže i brže, a kuda — ni sam nije znao ... Opet bi se zaplakao, ali se bojao, i trčao je, trčao i hukao u ručice. Obuzimala ga je tuga, jer se najednom osetio tako usamljen, i bilo mu je užasno ... odjednom ... o, bože! Šta je ovo opet? Stoji masa ljudi i divi se — iza stakla prozorskog bile su tri lutke, male, odevene u crvene i zelene haljinice, kao da su žive! Neki starčić sedi, i kao da svira u violinu, još druga dva takođe stoje tu, sviraju u male violinice, i po taktu mašu glavama, jedan u drugoga gledaju, a usne im se miču, govore, stvarno govore — samo se zbog stakla ništa ne čuje.

Mališan je u prvi mah pomislio da su oni živi, a kad se dosetio da su to lutke — iznenada se nasmejao. Nikad nije video takve lutke, i nije znao ni da postoje! I hteo bi da zaplače, ali su mu te lutkice tako smešne.

Odjednom mu se učini da ga je neko otpozadi zgrabio za kaputić: veliki i zao dečak stajao je pored njega, i iznenada ga je udario po glavi, zbacio mu kapu, i udario ga nogom ispod kolena. Mališan se prevrnuo na zemlju; tada ljudi povikaše, on pretrnu od straha, skoči i

poče bežati, bežati, i odjednom je utrčao — ni sam nezna gde — ispod neke kapije, u tuđe dvorište — i čučnuo iza naslaganih drva: »Ovde me neće naći, a i mrak je.«

Čučnuo je i zgurio se, a nikako nije mogao da odahne od straha, i odjednom, sasvim iznenada, bilo mu je tako prijatno: ručice i nožice su najednom prestale da ga bole i bilo mu je tako toplo, kao na peći!... Trgao se i sav uzdrhtao: ah, on je to ovde bio zaspao! Kako je dobro tu spavati!

»Posedeću ovde, pa ću opet poći da pogledam one lutke«, pomislio je mališan i osmehnuo se kada se setio lutaka, »stvarno kao da su žive!« ... I odjednom mu se pričulo da je nad njim njegova mama zapevala pesmicu. »Mama, ja spavam, ah, kako je ovde lepo spavati!«

— Hajdemo k meni, mališane, da kitimo jelku — prošaputao je nad njim odjednom neko tihim glasom.

Pomislio je da je i to govorila njegova mama, ali ne, nije ona; ko ga je to zvao on nije video, ali neko se sagnuo prema njemu, zagrlio ga u tami, a on mu je pružio ruku i...i odjednom...o, kakva svetlost! O, kakva jelka! Kao da i nije jelka — on još takvog drveta video nije! Gde je on to sad: sve blista, sve se sija, a svuda oko njega lutke — ali ne, to su sve dečaci i devojčice, samo tako sjajni, svi se oni viju oko njega, lete, svi ga ljube, uzimaju ga, nose sa sobom, i on sam leti, i vidi: gleda ga njegova mama, i smeje mu se radosno.

— Mama! Mama! Ah, kako je lepo ovde, mama! — dovikuje joj mališan, i opet se ljubi da decom, i želi da im što pre ispriča o onim lutkicama iza stakla. — Ko ste vi, dečaci? Ko ste vi, devojčice? — pita ih on, smešeci se i ljubeći ih.

— Ovo je Hristova jelka — odgovaraju mu oni. — Kod Hrista je uvek na ovaj dan jelka za malu decu koja tamo dole nemaju svoje jelke ...

I doznao je da su svi ovi dečaci i devojčice bili isto takva deca kao i on — ali jedni su se posmrzavali još u svojim kotaricama, u kojima su ih ostavili na stepeništima pred vratima petrogradskih činovnika druga su se ugušila kod čuhonki¹ dojkinja — koje je iznajmio dom za siročad; treća su umrla na sasušanim grudima svojih majki (za vreme samarske gladne godine), četvrta su se pogušila od smrada u vagonima treće klase — i svi su oni sada ovde, sva su ona kao anđeli, sva su kod Hrista, i On je lično među njima, i pruža im ruke, i blagosilja njih i njihove majke grešnice ...

A majke ove dece stoje tu, sa strane, i plaču svaka poznaje svog dečaka ili devojčicu, a oni doleću i ljube ih, utiru im suze svojim ručicama i mole ih da ne plaču, jer je njima ovde tako lepo ...

A vratari su ujutru našli dole iza složenih drva mali leš zalutalog i smrznutog dečaka...Pronašli su i njegovu majku...Ona je još pre njega umrla — sreli su se kod Gospoda na nebu.

A zašto sam izmislio ovakvu priču, koja ne ide u obični dnevnik, i to pišćev? A obećao sam priče pretežno o stvarnim događajima! Ali u tome i jeste stvar što se meni stalno čini da se sve ovo stvarno moglo desiti — naime, ono što se odigralo u podrumu i iza složenih drva; a ono o jelci Hristovoj — to ne znam šta da vam kažem, da li se moglo desiti ili nije. Ali ja sam zato romansijer da izmišljam.

SELJAK MAREJ

»U ruskom čoveku iz naroda treba umeti odvojiti njegovu lepotu od primitivizma koji mu je svojstven. Zbog uslova gotovo cele ruske istorije, naš narod se toliko predavao razvratu i toliko su ga razvraćivali, sablažnjavali i stalno mučili da je čudno kako je preživeo i sačuvao ljudski lik, a pogotovo što je očuvao lepotu ljudsku. Ali on je sačuvao lepotu ljudskog lika. Ko je pravi prijatelj naroda, kome je bar jednom kucalo srce zbog narodnih patnji, shvatiće i opravdaće sve neprohodno blato u koje je utonuo naš narod i umeće da pronade u tom blatu brilijante. Ponavljam: ne sudite o ruskom narodu po onim gadostima koje on tako često čini, već po onim velikim i svetlim idealima za kojima on i u svojoj gadosti stalno čezne i uzdiše ... A ideali su njegovi moćni i svetli, oni su ga i spasli u vekovima mučenja; oni su oduvek srasli sa njegovom dušom o zauvek mu darivali dobrodušnost i poštenje, iskrenost i široki, sveobuhvati um, i sve to u najprivlačnijem i harmoničnom jedinstvu.«

Ali mislim da je veoma dosadno čitati sve ove *professions de foi*, zato ću da ispričam jednu priču, zapravo i ne priču, već jedan dalek spomen, koji zbog nečeg veoma želim da ispričam upravo ovde i sada, na kraju mojeg traktata o narodu.

Bio je drugi dan uskrsa. Vazduh je bio topao, nebo plavo, sunce visoko, »toplo«, jarko, ali u mojoj duši je bilo veoma mračno. Lutao sam iza robijaških kazamata, gledao i prebrojavao kolje jakog tamničkog palisada, ali nisam ni hteo da ih brojim, iako mi je to već bila navika. Već drugi dan se u tamnici slavi praznik. Robijaše ne izvode na rad, pijanih je bilo mnogo, čule su se psovke, a svađe izbijale svaki čas i na sve strane.

Ružne, odvratne pesme, kockarske grupe koje su igrale karata ispod tamničkih kreveta, nekoliko robijaša koje su drugovi po svojoj odluci isprebijali na mrtvo ime zbog naročitih skandala, ležalo je na drvenim ležajima, pokriveno kožusima, dok se ne osveste i ne povrate u život već nekoliko puta su potezali noževe iz kanija — sve me je to

za ova dva dana praznika tako iskidalo da sam bio prosto bolestan. Jer ja nikada nisam mogao bez gađenja da podnosim pijanu narodnu terevenku, a pogotovu ovde, na ovom mestu.

Ovih dana čak ni starešine nisu zavirivale u tamnicu, nisu vršili pretrese, nisu tražili piće, shvatajući da, ipak, treba dati čak i ovim odbačenim ljudima da se malo provedu, makar jedanput u godini, jer bi inače bilo gore.

Najzad, u mom srcu planu gnev. Sreo sam Poljaka M-ckog, političkog osuđenika. Pogledao me je smrknuto, oči mu sevnuše, a usne zadrhtaše.

*Je hais ces brigands!*² — rekao je poluglasno i škripeći zubima, kad je prolazio pored mene.

Vratio sam se u kazamat, mada sam pre četvrt sata izleteo otud kao lud, kada je šest snažnih seljaka složno navalilo na pijanog Tatarina Gazina da ga umire, i počelo da ga tuče. Tukli su ga strašno. Kamilu bi čovek mogao takvim batinama ubiti; ali oni su znali da je ovog herkula teško ubiti, zato su ga bezobzirno tukli.

Kada sam se vratio, ugledao sam na kraju sobe, na drvenim ležajima u uglu, već onesvešćenog Gazina, gotovo bez ikakvih znakova života. Ležao je pokriven kožuhom, i svi su ga zaobilazili ćutke, mada su se pouzdano nadali da će se do ujutru osvestiti, »ali, ko zna, posle ovakvih batina može čovek i da umre«. Provukao sam se do svog mesta prema prozoru sa gvozdenom rešetkom, legao na leđa, zabacio ruke pod glavu i zažmurio. Voleo sam tako da ležim: jer onog ko spava ne diraju, a pored toga mogu da sanjarim i mislim. Ali sada mi se nije sanjario: srce mi je kucalo nemirno, a u ušima su mi odjekivale reči M-ckog: »Mrzim te razbojnike!«

Uostalom, što da opisujem utiske; ja i sada ponekad sanjam noću to vreme, i nemam težih snova. Možda će čitaoci i to primetiti da ja do danas gotovo nijednom nisam javno govorio o svom životu na robiji; a Zapise iz mrvog doma napisao sam pre petnaest godina, kao izmišljeno lice — zločinac koji je ubio svoju ženu. Uzgred da dodam pojedinost da od tada o meni mnogi misle, čak to još i danas tvrde, da sam ja bio osuđen na robiju zato što sam ubio svoju ženu.

Malo-pomalo sam se stvarno zaneo i neprimetno utonuo u uspomene. Za sve četiri godine moje robije neprestano sam se sećao svoje prošlosti, i čini mi se preko uspomena ponovo proživeo sav svoj raniji život. Uspomene su same iskrsavale, retko sam ih hotimično

izazivao. To je obično počinjalo od neke sitnice, ponekad beznačajne, a zatim bi, malo–pomalo, izraslo u kompletnu sliku, u snažan i celovit utisak.

Analizao sam te utiske, dodavao nove crte onome što sam već odavno proživio, i, što je najvažnije, popravljao sam ga, neprestano popravljao — u tome je i bila sva moja zabava.

Ovoga puta sam se neočekivano setio jednog gotovo beznačajnog trenutka iz mog ranog detinjstva, kad mi je bilo svega devet godina — trenutka koji sam, izgleda, bio potpuno zaboravio, ali ja sam tada naročito voleo uspomene iz svog najranijeg detinjstva.

Setio sam se avgusta u našem selu: dan suv i vedar, ali malo svežiji i vetrovit; leto je bilo na izmaku, i trebalo je uskoro putovati u Moskvu, i opet se dosađivati cele zime na časovima francuskog jezika, zato mi je tako teško i bilo da napustim selo. Izašao sam u polje iza gumana, spustio se u jarugu i popeo do Loska — tako smo mi zvali gusti čestar, sa one strane jaruge, pored same šume.

I tako sam zašao dublje u žbunje i odjednom čujem kako nedaleko, na tridesetak koraka, na poljani, ore inokosan seljak. Znao sam da ore uzbrdo i da konj ide teško, zato do mene s vremena na vreme dopiru njegovi povici »De, de!«

Ja poznajem gotovo sve naše seljake, ali ne znam ko je ovaj što sada ore, a i svejedno mi je: sav sam se udubio u svoj posao i zauzet sam: lomim sebi leskov prut da njime šibam žabe. Leskovo pruće je tako lepo i tako neizdrživo — ni blizu kao brezovo. Zanimaju me i bube i gušteri, ja ih kupim — ima ih vrlo šarenih i lepih; volim i male, hitre crveno–žute gušterice sa crnim pegicama, a zmija se bojim. Uostalom, na zmije nailazim mnogo ređe nego ona guštere.

Pečurki ovde ima malo; po njih treba ići u brezovu šumicu, i ja sam spreman da odem tamo. Ništa u životu nisam tako voleo kao šumu, sa njenim pečurkama ijagodama, sa njenim bubicama i ptičicama, ježićima i vevericama, sa njenim vlažnim mirisom istrulelog lišća, koji sam tako voleo.

Čak i sada, kada ovo pišem, tako sam osetio miris naše seoske brezove šumice: ti utisci ostaju čoveku za ceo vek ...

Odjednom, usred duboke tišine, jasno i razgovetno čuo sam uzvik: »Eno vuka, juri!« Vrisnuo sam i van sebe od straha, plačući na sav glas, istrčao na poljanu, pravo na seljaka koji je orao.

To je bio naš seljak, Marej. Ne znam postoji li takvo ime, ali njega

su svi zvali Marej. To je bio seljak od pedesetak godina, jedar, povisok, jako prosede tamnosmeđe guste brade. Ja sam ga poznavao, ali pre toga skoro nikad nisam imao prilike da razgovaram sa njim. On je zausavio svoju kobilicu, kad je čuo moj vrisak, i kad sam se, trčeći, grčevito uhvatio jednom rukom za ralo, a drugom za njegov rukav, video je koliko sam se uplašio. — Eno, vuk juri! — viknuo sam, jedva dišući.

On diže glavu i nehotice pogleda oko sebe, skoro verujući mojim rečima za trenutak. — Gde je vuk?

— Viknuo je... neko je malopre viknuo: »Eno juri vuk«... protepao sam.

— Šta je tebi, dete, kakav vuk, učinilo ti se! Otkud ovde vuk! — mrmljao je, umirujući me.

A ja sam sav drhtao i još grčevitije sam se uhvatio za njegov gunj, i mora da sam bio veoma bled. On me je gledao sa brižnim osmehom, očevidno uznemiren i uplašen zbog mene.

— Gle, kako se uplašio, ah, ah! — mahao je glavom. — Ne boj se, rode moj! Gle ti njega! Pružio je ruku i odjednom me pomilovao po obrazu. — De, ne boj se, bog s tobom, prekrsti se.

Ali ja se nisam prekrstio. Kutovi mojih usana su podrhtavali, i to ga je, izgleda, naročito dirnulo. Pružio je polako svoj krupni prst, sa crnim noktom, prašnjav od zemlje, i nežno dotakao moje uzdrhtale usne.

— Gle ti njega! — osmehnuo mi se nekim materinskim i dugim osmehom. — O, bože, šta ti je dete, ah, ah!

Shvatio sam, najzad, da vuka nema, i da mi se uzvik »Eno vuk juri« — samo pričuo. Uzvik je, istina, bio sasvim jasan i razgovetan, ali meni se i ranije jednom ili dva puta pričinjalo da čujem tavke povike (i ne samo o vucima), i ja sam to znao. (Kasnije, kada sam odrastao, te halucinacije su nestale.)

— Pa da ja idem — rekao sam, gledajući ga upitno i bojažljivo.

— Idi, slobodno idi, a ja ću da gledam za tobom. Ne dam ja tebe vuku! — dodao je i još uvek mi se materinski smešio — hajde, bog te čuvao, idi slobodno — i on me prekrsti rukom, a zatim se i sam prekrsti.

Pošao sam, osvrćući se nazad skoro svakih deset koraka, a Marej je, neprestano stajao sa svojom kobilicom i gledao za mnom dok sam ja išao, i svaki put mi je mahao kad sam se osvrtao. Priznajem, malko

me je bilo stid pred njim što sam se onako uplašio, ali sam išao, pribojavajući se još uvek vuka, dok se nisam popeo na padinu jaruge, do prve sušare za snoplje. Tek tu me je strah sasvim prošao, i odjednom odnekud ispade i pojuri prema meni naš domaći pas Vučić.

Pored Vučića sam se već sasvim ohrabrio i poslednji put osvrnuo prema Mareju. Lice mu sad već nisam mogao da vidim jasno, ali sam osećao da mi se on još uvek onako umiljato smeši i maše mi glavom. Mahnuo sam mu rukom, mahnu i on meni i krenu svoju kobilicu.

— De, de! — začu se njegov udaljeni povik, i kobilica opet povuče svoje ralo.

Svega sam se toga odjednom setio, ne znam zašto, ali sa čudnom preciznošću do najmanje pojedinosti. Odjednom sam se prenuo i seo u krevetu i, sećam se, još sam osećao na svom licu blagi osmeh uspomena. Još nekoliko trenutaka sam se prisećao.

Kada sam tada od Mareja došao kući, nikome nisam pričao o svom doživljaju. A zar je to i bio neki doživljaj? Pa i Mareja sam vrlo brzo zaboravio. Kad sam ga kasnije ponekad sretao, nikad nisam čak počinjao razgovor s njim, ne samo o vuku, nego ni o čemu drugom, i eto, odjednom, tek sada u Sibiru, posle dvadeset godina, setio sam se celog susreta tako jasno, do poslednje sitnice. Znači, ostao mi je u duši, neprimetno, samo po sebi, bez moje volje, i odjednom iskrснуo u sećanju kad je trebalo.

Setio sam se onog nežnog, materinskog osmeha jadnog seljaka-kmeta; kako me je prekrstio i mahao mi glavom: »Gle, kako se uplašilo dete!« I naročito onog njegovog debelog prsta, prašnjavog od zemlje, kojim se mirno i sa bojažljivom nežnošću doticao mojih uzdrhtalih usana.

Naravno, svako bi ohrabrio uplašeno dete, ali u ovom susretu bez svedoka desilo se nešto sasvim drugo — da sam mu bio rođeni sin, ne bi me mogao pogledati sa iskrenijom ljubavlju koja je zračila iz njegovih očiju — a ko ga je primoravao na to?

On je bio naš kmet-seljak — a ja ipak sin njegovog gospodara. Niko ne bi doznao kako me je nežno prigrlilo, niti bi mu za to rekao hvala. Možda je on uopšte voleo decu? Ima takvih seljaka.

Naš susret je bio bez svedoka, na pustoj njivi, i samo je, valjda,

bog odozgo video kakvim dubokim i ozarenim, čovečnim osećanjem i kakvom suptilnom, gotovo ženskom nežnošću može da bude ispunjeno srce ponekog grubog, do animalnosti zaostalog ruskog seljaka–kmeta, koji tada nije ni sanjao o svojoj slobodi.³ Nije li na to mislio, i to podrazumevao Konstantin Aksakov, koji je govorio o visokom obrazovanju našeg naroda?...

I tako, kad sam sišao sa drvenog robijaškog ležaja i osvrnuo se oko sebe, sećam se, odjednom sam osetio da mogu gledati na ove nesrećnike oko mene sasvim drugim očima i da je odjednom, kao nekim čudom, sasvim nestalo svake mržnje i gneva u srcu mom.

Pošao sam, zagledajući se u lica koja sam sretao. Taj seljak obrijane glave, vekovima sramoćen, sa žigovima na licu i pijan, koji se derao pevajući svoju pijanu promuklu pesmu — to je možda onaj isti Marej: jer ja mu ne mogu zaviriti u dušu. Sreo sam te iste večeri još jednom i Poljaka M–ckog. Jadnik! On nije mogao imati uspomena ni o kakvim Marejima, ni nekog drugog pogleda na ljude, osim svoga: »Je hais ces brigands«! Ali ti Poljaci su tada prepatili mnogo više muka nego mi!

BOBOK

Ovoga puta donosim Zapise jednog lica. To nisam ja, to je neko drugo lice. Mislim da više nije potreban nikakav drugi predgovor.

Pre tri dana, reći će mi tako Semjon Ardalionovič:

— Ta hoćeš li ti, Ivane Ivaniču, jednom biti trezan, kaži mi, zaboga?

Neobičan zahtev. Ne ljutim se — ja sam čovek bojažljiv. No, eto, mene su i ludakom proglasili. Jednom je, slučajno, umetnik naslikao moj portret: »Ti si«, veli, »ipak pisac«. Ja sam mu dozvolio, i on ga je izložio. Čitam tada: »Idite, pogledajte to bolesno lice koje nije daleko od ludila«.

Nije važno, ali kako to tako odmah dati u štampu? U štampi bi sve trebalo da je valjano, tamo bi trebalo ideala, a ovde...

Valja reći, bar uvijeno, zbog toga postoji stil. Ali ne, neće on uvijeno. Danas se gube i humor i lep stil, umesto duhovitosti uzima se psovka. Ne ljutim se: nisam ja ne znam kakav pisac da bih poludeo. Napisao sam i pripovest, ali nisu hteli da je objave. Napisao sam i feljton, no i to su odbili da štampaju. Mnogo sam feljtona nudio raznim redakcijama, i svuda su me odbijali — »soli« tu nema u vas, vele.

— Kakve soli, — pitam ja uz podsmeh, — da nije grčke?

Onaj me i ne shvata. Sada mahom prevodim za izdavače s francuskog. Pišem i reklame trgovcima: »Retkost! Crveni čaj s plantaža...«, a za panegirik njegovom prevashodstvu, pokojnom Petru Matvejeviču, primio sam znatnu sumu. Jedan knjižar mi je naručio da napišem knjižicu Veština da se dopadnete damama. Objavio sam nekih šest takvih knjižica u toku svog života. Imam nameru da skupim Volterove sentence, ali plašim se da to našima. Ne bude neslano. Kakav Volter, danas je potrebna motka, a ne Volter! I

poslednje zube su jedan drugome izbili. Evo, to je celokupna moja književna delatnost. Ne računam to što redakcijama besplatno šaljem pisma sa svojom punom adresom, potpisom. Neprestano nudim savete i sugestije, kritikujem i ukazujem na put. Prošle sedmice sam jednoj redakciji poslao četrdeseto pismo po redu u poslednje dve godine. Samo za marke sam utrošio četiri rublje. Moj karakter je gadan, u tome je stvar.

Nije mene slikar portretisao zbog umetnosti, već zbog dveju bradavica koje naporedo stoje na mom čelu: to je fenomen, veli on. Eto, sada nemaju ideje, pa koriste fenomene. Ali, bradavice na mom portretu uspele su — kao žive! To nazivaju realizmom.

Što se, pak, ludila tiče, u nas su prošle godine mnoge proglasili ludacima. I to kakav stil u svemu tome: »Pored«, vele, »izvornog talenta ... na kraju se pokazalo ... uostalom, to se odavno moglo naslutiti...« To je vešto i, s tačke gledišta čiste umetnosti, to se može i pohvaliti. Da, no odjednom su se još umnijim pokazali. To je to, da čovek poludi — znaju to u nas, no nikoga još nisu umnim učinili. Sećam se jedne duhovite španjolske šale iz vremena kada su Francuzi, pre dva i po veka, sagradili prvu ludnicu: »Sve su svoje ludake smestili u zasebnu kuću, da nam pokažu da su oni svi pametni ljudi«. Tako je: ako drugoga strpaš u ludnicu, nećeš time pokazati svoju pamet. »K. je lud, znači: sad smo mi pametni«. Ne, to ne mora da znači.

Uostalom, dovraga... šta se ja tu pameću razmećem i sve jednako gundam. Dosadio sam i sluškinji. Juče mi je svratio prijatelj: »Tvoj stil se menja«, veli, »postaje nekako isprekidan. Seckaš li seckaš — uvodna fraza, pa uz nju opet uvodna fraza, pa još nešto u zagradi, a onda sve iskidaš, iseckaš ...«

On je u pravu. Sa mnom se nešto neobično zbiva. Menja mi se karakter, boli me glava. Nešto mi se priviđa, i načas mi se čini da čujem nešto neobično. Glasove ne čujem nikakve, nego tako, kao da neko kraj mene ponavlja: »Bobok, bobok, bobok!«.

Kakav li je to bobok?

Valja se malo rasonoditi.

Nameran da se rasonodim, išao sam i na sahranu. Reč je o nekom

daljem rođaku. Pa ipak, koleški je savetnik. Udovica i pet neudatih kćeri. Svakoj da kupiš samo cipele — koliko bi tu trebalo! Pokojnik je zarađivao, a sada — ostala penzija. Podviće rep. Oni su me uvek nerado primali. Ja ne bih ni sad došao da nije reč o posebnom slučaju. Pratio sam ga do groba s ostalima, a oni — sve se odmiču od mene, prave se važni. Doista, moj kaput je već otrcan. Mislim da ima dvadeset i pet godina kako nisam bio na groblju — kako krasno mestašce!

Prvo, onaj zadah. Bilo je petnaestak mrtvaca. Pokrovi razne cene. Bila su čak i dva katafalka — jedan za nekog generala, i jedan za neku gospođu. Bilo je mnogo snuždenih lica, mnogo lažne tuge, no bilo je i dosta veselosti. Pop ne može da se požali, zarađuje. Ali, onaj zadah. Ne bih želeo da budem sveštenik ovde.

Zagledam se u lica pokojnika brižljivo, ne verujem mnogo u svoju moć zapažanja. Ima lica nežnih, a ima i onih neprijatnih. Uopšte, ružni su osmesi, u nekih posebno. Ne volim to, sve ću ih sanjati.

Dok je trajala služba, izašao sam na vazduh iz crkve. Bio je sumoran, ali suv dan. Bilo je hladno, naravno, oktobar je. Prošetao sam pored grobova. Ima ih raznih kategorija. Oni treće kategorije koštaju trideset rubalja — pristojno, i nije tako skupo. Prve dve su ili u crkvi ili ispod paperte, ali ti su skupi. U grob treće kategorije su sada sahranjivali šestoro njih, među njima su bili i general i gospođa.

Zavirio sam u grobnice: užas, voda, sama voda! Potpuno zelena ... ali ne vredi o tome! Grobar je neprestano izbacivao vodu kofom. U vreme službe pošao sam da prošetam i van kapije. Tu je starački dom — a malo dalje i restoran. Nije to loš restoran — može da se jede, i drugo. Tu je bilo mnogo onih što su došli da prate pokojnike. Bilo je veselosti i pravog oduševljenja. Popio sam nešto i prezalogajio.

Posle toga, i ja sam lično pridržavao sanduk dok je nošen od crkve do grobnice. Zbog čega su mrtvaci u sanduku tako teški? Vele, to je tamo reč o nekakvoj inerciji, telo ne ide samo usmereno ... neka takva glupost. U suprotnosti sa zakonima mehanike i zdravog razuma. Ja ne volim, kad ljudi s opštim obrazovanjem trpaju nos u sve, kad rešavaju neke specifične probleme — a to u nas svak hoće. Građani raspravljaju o vojnim problemima, čak i onim koje bi trebalo da raspravljaju feldmaršali; tehničari, tako, radije raspravljaju o filosofiji i političkoj ekonomiji.

Nisam pratio sprovod do groba. Ja sam ponosan čovek; ako me

primaju samo iz nužde, zašto da idem na njihov ručak, pa makar bio i ta daća? Ne znam nikako zbog čega sam ostao na groblju. Seo sam, razume se, na jednu nadgrobnu ploču, i zamislio sam se.

Počeo sam da razmišljam o moskovskoj izložbi, a završio sam s čuđenjem kao opštom temom. Evo šta mislim

O »čuđenju«:

»Svemu se čuditi, to je, naravno, glupo, a ničemu se ne čuditi je mnogo lepše — i nekako se smatra za stvar dobrog manira. No, ne verujem da je stvarno tako. Mislim da je mnogo gluplje ne čuditi se ničemu nego svemu se čuditi. No, ne čuditi se ničemu, to vam je isto kao i ne poštovati ništa. A glup čovek i ne može ništa da poštuje«.

— Da, meni je, pre svega, potrebno poštovanje. Ja sam željan poštovanja, — rekao mi je ovih dana jedan poznanik.

Željan poštovanja! Bože moj, šta bi bilo s tobom kad bi se sad usudio da to kažeš!

U tom trenutku sam se zaneo. Ne volim da čitam nadgrobne napise — sve jedno te isto. Na ploči blizu mene stajao je započeti sendvič — glupo, nepristojno. Bacio sam ga; nije to hleb, to je sendvič. Uostalom, nije greh bacati hleb na zemlju, greh je bacati ga na pod. Valja to proveriti u kalendaru u Suvorina.

Verovatno sam dugo tako sedeo, dosta dugo, čak sam prilegao na jednoj dužoj ploči koja je imala oblik mramornog sanduka. Kako se to desilo da odjednom začujem čudne stvari? U početku nisam o tome vodio računa, čak mi je bilo odvratno. Pa ipak, razgovor se nastavljao. Čujem — neki prigušeni glasovi, kao iz usta koja su zatisnuta jastukom, pa ipak nekako razgovetno, blizu mene. Trgnuo sam se, ustao i počeo pažljivo da osluškujem.

— Vaše prevashodstvo, to nije prosto moguće! Bacili ste sedmicu herc, krećem i ja, i gle — u vas je sedmica karo. Trebalo je da se prethodno dogovorimo za karo.

— Znači, da igramo napamet? Šta je tu zanimljivo?

— Ne, vaše prevashodstvo, ne može bez garancije. Potreban je ulog, i da se kusura broji.

— E, ovde nećeš dobiti ulog.

Kakve su to, ipak, ponosne reči! Čudno, iznenađujuće. an je glas bio važan, siguran, a drugi pomalo mek, sladunjav, ne bih poverovao da nisam sam čuo. Na sprovodu groba nisam bio. Pa ipak, šta je to ovo ovde — preferans, i još, kakav je to general? Sigurno je bilo jedno,

glasovi su dolazili iz grobova. Sagnuo sam se i pročitao natpis na ploči:

»Ovde počiva general-major Pervojdov ... nosilac tih i tih odlikovanja ... hm, »umro avgusta ... godine ... u pedeset i sedmoj ... Počivajte, mile kosti, do radosnog uskrs ...!«

Eh, dovraga, zaista je general!

Iz drugog groba čuo se udvorički glas; na njemu nije još bilo spomenika, stajala je samo ploča. To je neki nov. Po glasu se može zaključiti da je to činovnik sedmog platnog razreda.

— Oh-ho-ho!, — čuo se nov glas na pet hvati od generalovog groba, ispod jedne sveže humke — muški, narodski glas, nekako slab i ispunjen strahopoštovanjem.

— Oh-oh-oh!

— Ih, ovaj štucala!, — ču se jedan ljutit glas pun prezrenja; izgleda, dama je iz visokog društva. — Užasno je pored ovog dućandžije!

— Ja uopšte ne štucam, nisam čak ništa ni jeo, takva mi je priroda. A vas, gospođo, ni ovde ne napuštaju vaše ćudi.

— Zašto ovde počivate?

— Sahranili su me tu, žena i sitna deca, nisam sam došao! To je tajna smrti! I ne bih ja legao kraj vas ni po koju cenu, ni za kakve novce, već eto, prema ceni, kako mom kapitalu priliči. Mi možemo da platimo, tako, grob treće klase.

— Bogat, potkradao si ljude?

— Kakvo potkradanje, vi od januara, mislim, ne plaćate ništa, imam vaš račun u radnji.

— Gluposti! Mislim da je glupo ovde tražiti dugove! Pođite gore. Od bratanice tražite ... naslednica je ona.

— Šta sada da tražim, i kuda da idem? Oboje smo vek proživeli, i jednaki smo na sudu Božjem u svojim gresima.

— U gresima!, — osmehnu se pokojnica s prezrenjem. — Da se niste više usudih da razgovarate sa mnom!

— Oh-oh-oh!

— Vaše prevashodstvo, ipak, dućandžija sluša gospođu.

— Zašto je ne bi slušao?

— Pa, vaše prevashodstvo, zna se zašto, ovde je novi red.

— Kakav sad novi red?

— Pa mi smo, eto, umrli, vaše prevashodstvo.

— Da, da, ali ipak je red ...

Eh, što me time zadovoljiste! Utešiste me, nema šta! Ako je i ovde došlo do toga, šta će tek biti gore, na gornjem spratu? Ipak, šta se sve ne dešava! No, ja sam i dalje slušao, iako s velikim negodovanjem. (...)

— Ja bih poživeo! Da .. . znate ... ja bih poživeo!, — ču se, najednom, novi glas koji je dolazio negde između generala i one nervozne gospođe.

— Zar ne čujete, vaše prevashodstvo, onaj opet o istom. Čuti tako tri dana, pa će najednom: »Ja bih poživeo, znate, ja bih poživeo«. I to kazuje s nekom slašću, hi, hi!

— Lakomisleno!

— To ga muči, vaše prevashodstvo, znate, on već tone u san, još od aprila je ovde, i sve tako, odjednom: »Ja bih poživeo!«

— Ipak je dosadno, — reče njegovo prevashodstvo.

— Da, dosadno, vaše prevashodstvo, hajde da opet pevamo Avdotju Ignjatjevnu, hi, hi?

— A, ne, hvala vam. Ne trpim tu svađalicu koja se dere.

— A ja vas obojicu ne trpim, — reče s prezirom ova. — Vas dvojica ste veoma dosadni, ništa lepo ne znate da ispričate. Znam ja o vama, vaše prevashodstvo, jednu pričicu, kako vas je jednom ispod jednog bračnog kreveta neki lakej metlom poterao, ne razmećite mi se i vi.

— Odvratna žena!, — progunđa general kroz zube.

— Majčice, Avdotja Ingnjatjevna, povika najednom dućandžija, — moja gospođo, kaži mi, da li se ja to molim, ili se drugo nešto zbiva?

— Ah, ovaj opet isto pita, predosećala sam, oseća se zadah od njega, smrad neki, to se on prevrće!

— Ne prevrćem se ja, majčice, ne oseća se zadah od mene, moje je telo sasvim očuvano, a vi, vi ste počeli da trulite, od vas se širi nepodnošljiv zadah, čak i za ovakvo mesto. Ja samo iz pristojnosti ćutim.

— Ah, kako vređa, odvratno! Od njega zaudara, a on mene optužuje.

— Oh-ho-ho! Samo da mi dođe što pre četrdesetodnevni parastos, da čujem kako plaču nada mnom; jecaj žene i tihi plač dece!

— Eto, za čim on žudi: naješće se koljiva i otići. Ah, kad bi se neko probudio!

— Avdotja Ignjatjevna, — reče činovnik snishodljivo. — Pričekajte malo, sad će novi početi da pričaju.

— Ima li među njima mlađih?

— Ima, Avdotja Ignjatjevna, čak i mladića.

— Ah, to bi baš trebalo!

— Zar još nisu počeli, — upita njegovo prevashodstvo.

— Još se nisu probudili čak ni oni koji su pre tri dana sahranjeni; znate, vaše prevashodstvo, ćute ponekad po nedelju. Dobro je što su ih juče i danas sve nekako odjednom dovezli. Inače, na desetak hvati oko nas su sve sami oni prošlogodišnji.

— Da, zanimljivo.

— Eto, vaše prevashodstvo, danas su sahranili i tajnog savetnika Taraseviča. Prepoznao sam glasove. Poznajem njegovog sinovca, on je maločas spustio sanduk u raku.

— Hm, gde je on?

— Tu, levo, vaše prevashodstvo, na pet koraka od vas. Gotovo uz vaše noge... Trebalo bi da se upoznate, vaše prevashodstvo.

— Hm, ne mogu ja ... zašto ja prvi?

— Sam će on, prvi će početi, vaše prevashodstvo. Njemu će to čak laskati, samo mene ovlastite, vaše prevashodstvo, i ja ću ...

— Ah, ah, šta se ovo sa mnom zbiva?, — poče odjednom da stenje nečiji novi, uplašeni glasić.

— Nov je, vaše prevashodstvo, nov je, i kako brzo stiže! Oni ponekad po sedmicu ćute.

— Oh, čini mi se, mlad je, — vrisnu Avdotja Ignjatjevna.

— Ja ... Ja ... Ja sam posle komplikacija, iznenada, — promuca u tom trenu mladić. — Meni je Šulc dan ranije kazao: u vas, veli, ima komplikacija, i ja sam najednom pred zoru umro. Ah! Ah!

— Pa, šta ćete, mladiću, — sa saosećanjem i, očito, radujući se novajliji, reče general, — utešite se! Izvolite u našu, da tako kažemo, Joasafovu dolinu. Dobri smo mi ljudi, upoznajte nas i ocenite. General-major Vasilij Vasiljev Pervojedov vam je na usluzi.

— A, ne! Ne! To nikako! Lećio sam se kod Šulca, došlo je, znate, do komplikacija, u početku me je stezalo u grudima, kašljao sam, zatim sam se prehladio: grudi i grip ... i, eto, neočekivano, odjednom ... što je glavno, sasvim neočekivano.

— Kažete, u početku grudi, — poče nežno činovnik, kao da želi da ohrabri novajliju.

— Da, grudi, šlajm, pa odjednom nema šlajma, bole grudi, ne mogu da dišem ... i, znate ...

— Znam, znam. No, ako su vas grudi bolele, trebalo je poći Eku,

ne Šulcu.

— Hteo sam, znate, stalno sam hteo da odem Botkinu ... no, odjednom ...

— Botkin ujeda, — reče general.

— Ah, ne, uopšte ne ujeda, ja sam čuo da je veoma pažljiv, sve unapred predviđa.

— Njegovo prevashodstvo ono reče u vezi s cenom, — kaza činovnik.

— Ah, nemojte reći... samo tri rublje uzima, a pregleda lepo, daje recept... hteo sam obavezno da idem ... pričali su mi... No, gospodo, šta da radim, kome da idem, Eku ili Botkinu?

— Šta? Kuda?, — poče da se trese generalov leš od zadovoljnog smeha. — Smejao se i činovnik, nekako piskutavo.

— Moj dečače, mila i vesela dušo, kako si mi drag!, — ushićeno podvrisnu Avdotja Ignjatjevna. — Eh, što nisu takvog kraj mene sahranili!

A, ne, to već ne dopuštam! I to mi je neki savremeni mrtvac! No, još valja saslušati, ne žuriti sa zaključcima. Ovaj novi je neki slinavko — video sam ga maločas u sanduku — ima lice preplašenog pileta, a to je najgadniji izraz koji se na svetu može videti. No, šta je dalje.

A potom je počela takva »katavasija« da sve nisam ni mogao da upamtim, svi su se istovremeno probudili: probudio se činovnik — državni savetnik, i odjednom je počeo razgovor s generalom o projektu nove potkomisije u ministarstvu, i verovatnom premeštanju činovnika u vezi s tim, što je sve mnogo zabavilo generala. I sam sam saznao mnogo novoga, i čudio sam se na koji se sve saznaju novosti administrativne prirode u našoj prestonici.

Zatim se javio jedan napola probuđeni inženjer, ali je drugi lupetao sve same gluposti; naši mu nisu dosađivali: pitanjima, ostavili su ga da predahne. Najzad je i dama koju su jutros sahranili na katafalku dala od sebe znake da se budi iz svog prekogrobnog sna. Lebezjatnikov se (jer se onaj činovnik ulizica, kojega sam mrzeo i koji je ležao pored generala Pervojedova, tako zvao) veoma uznemirio, i mnogo se začudio što su se svi tako rano probudili. Priznajem, i ja sam se tome začudio. Istina je, neki od ovih što su se probudili bili su

sahranjeni tek pre tri dana, takav je slučaj bio s mladom devojkom od šesnaestak godina koja se stalno smejala i, nekako odvratno čak, sladostrasno smejujila.

— Vaše prevashodstvo, tajni savetnik Tarasevič su se probudili, — kaza Lebezjatnikov nekako nervozno.

— A! Šta to?, — prošuška nekako prezrivo tajni savetnik koji se iznenada probudio. Bilo je u tonu njegova glasa nečeg ćudljivog i zapovedničkog. Ja sam počeo da osluškujem radoznalo, jer sam ovih dana čuo o ovom Taraseviču neke sablažnjive i uznemirujuće stvari.

— Ja sam, vaše prevashodstvo, ovog puta sam to ja.

— Šta hoćete, šta tražite?

— Samo da priupitam za zdravlje vašeg prevashodstva, ovde se u početku zbog nenaviknutosti čovek nekako teskobno oseća ... General Pervojedov želi da se upozna s vašim prevashodstvom, i on se nada ...

— Nisam za njega ni čuo.

— Zaboga, vaše prevashodstvo, general Pervojedov, Vasilij Vasiljevič ...

— Da li ste vi general Pervojedov?

— Ne, vaše prevashodstvo, ja sam savetnik nižeg ranga, Lebezjatnikov, sluga pokoran, a general Pervojedov ...

— Gluposti! Molim vas da me ostavite na miru.

— Prestanite, — najzad dostojanstveno prekide general svog klijenta iz groblja.

— Imajte na umu, vaše prevashodstvo, da se nisu još probudili, ali probudiće se, to sada oni od nenaviknutosti, posle će biti drugačije

...

— Dosta, — ponovo reče general.

— Vasilij Vasiljevič! Ej, vi, vaše prevashodstvo!, — odjednom se ču jedan nov glas, jak i strastan, negde pored same Avdotje Ignjatjevne, gospodski i drzak glas s nekim umornim pomodnim naglaskom, s nekom drskom intonacijom, — već dva sata sve vas posmatram, ja tu već tri dana ležim, zar me se ne sećate, Vasilij Vasiljevič? Zar se ne sećate Klinjeviča, sretali smo se u Volkonskih, tamo su vas primali ne znam zbog čega.

— Šta! Grof Petar Petrovič ... je li moguće ... tako mladi... Tako mi je žao!

— Žao je i meni, no sad je svejedno, želim da i ovde uzmem sve što se može. Nisam ja grof, ja sam samo baron. Tako, mi smo neki šugavi

mali baroni, postali smo to od lakeja, ne znam kako ni zašto, niti me zanima. Ja sam samo jedan gad iz tog tobožnjeg visokog društva, i svi su me držali za »simpatičnog mangupa«. Moj otac je nekakav generalčić, a mati je bila primana u visoko društvo. Ja sam prošle godine, zajedno s Jevrejinom Zifelom, falsifikovao petnaestak hiljada lažnih novčanica, potom sam njega prijavio, a novac je odnela u Bordo Julija Šarpentje de Lusinjan. I pomislite samo, bio sam već zaručen sa Ščevaljevskom koja bi za tri meseca bila šesnaestogodišnjakinja — bila je još u pansionu, nudili su i miraz od devedeset hiljada. Avdotja Ignjatjevna, zar se ne sećate kako ste me kvarili pre petnaest godina, kad sam bio paž, kad mi je bilo četrnaest godina?

— Ah, to si ti, nesrećo, dobro je što te je Bog poslao, ovde je tako

...

— Vi ste neopravdano osumnjičili vašeg suseda — trgovca zbog užasnog zadaha... Ja sam ćutao i smeškao se. To ja smrdim, mene su sahranili u zapečaćenom sanduku.

— Odvratni ste. No, ja se ipak radujem, ne možete da verujete, Klinjeviču, kako je ovde malo života i duhovitosti.

— Da, da, ja nameravam da ovde počnem nešto duhovito, originalno. Vaše prevashodstvo, neću reći Pervojedov, dragi gospodine Taraseviču, tajni savetniče! Odazovite se! Ja sam onaj Klinjevič koji vas je u vreme posta vodio gospođici Firi, zar ne čujete?

— Čujem vas, Klinjeviču, drago mi je, verujte ...

— Ništa vam ne verujem, i ništa me se ne tiče. Dragi starče, ja jednostavno želim da vas poljubim, no, eto, hvala Bogu, ne mogu. Znate li vi, gospodo, šta je ovaj starac učinio? On je umro pre tri ili četiri dana, i ostavio je manjak državnog novca četiri stotine hiljade. To je bio fond za siročad i udovice, on je njime upravljao, a poslednjih osam godina nije bilo inspekcije. Zamislite kako su tamo preneraženi, kako samo pominju! Vesela misao, zar ne? Cele prošle godine čudio sam se otkud tom pedesetsedmogodišnjem dedici toliko snage za razvrat, njemu koji boluje od podagre ... no, evo, rešio sam zagonetku. Udovice i siročad – to ga je moralo raspaliti...! A ja sam to znao, jedini ja, meni je Šarpentje to kazala, i čim sam saznao, navalio sam na njega oko Uskrsa, onako prijateljski: »Daj devedeset i pet hiljada, inače, sutra stiže revizija«. Zamislite, našlo se u njega tek trinaest hiljada; izgleda, ipak, umro je na vreme. Grand pere, grand

pere, zar me ne čujete?

— Cher Klinjevič, slažem se s vama, nema potrebe da ulazite u takve pojedinosti. Ima u životu tako mnogo patnje i nevolja, a malo osvete ... poželeo sam najzad da se smirim i, koliko vidim, nadam se da ću i ovde uzeti što se može, sve ...

— Dajem reč, već je nanjušio Katiš Berestovu!

— Koju? Kakvu Katiš?, — sladostrasno odjeknu dedin glas.

— Ah, koju? Pa evo je ovde, levo od mene na pet koračaja, desetak od vas. Ona je tu već evo peti dan, kad biste samo znali, grand pere, kakva je to gadura ... iz dobre kuće, vaspitana ... no, eto, čudovište, krajnji stepen monstroznosti! Gore je nikome nisam odao, a ja sam znao ... Katiš, javi se!

— Hi-hi-hi!, — odjeknu drhtavi devojački glasić s nečim što podseća na ubod iglice. — Hi-hi-hi!

— Je li plavuša?, — nekim isprekidanim zvucima poče da muca grand pere.

— Hi-hi-hi!

— Odavno ... odavno me privlači pomisao na plavušu, — poče starac da muca, da se guši..., — na neku petnaestogodišnjakinju ... baš u takvim okolnostima . . .

— Ah, čudovište jedno!, — povika Avdotja Ignjatjevna.

— Dosta!, — prekide ih Klinjevič, — vidim, sve je odlično. Ovde ćemo sigurno bolje srediti život. Važno je da veselo provedemo vreme koje nam preostaje — ali kakvo vreme? Ej, vi, činovniče Lebezjatnikove, čuo sam, tako vas zovu!

— Lebezjatnikov, činovnik nižega ranga, savetnik Semjon Semjonovič vam je na usluzi, mnogo, mnogo mu je milo.

— Briga mene što vam je drago; samo, čini mi se, ovde sve znate. Kažite mi prvo, ja se još od juče tome čudim, kako to mi svi ovde govorimo? Mi smo umrli, a opet govorimo, krećemo se, a zapravo niti govorimo niti se možemo kretati! Kakva su ovo priviđenja?

— To bi vam mogao, moj barone, ako samo želite, bolje od mene objasniti Platon Nikolajevič.

— Kakav sad Platon Nikolajevič? Ne gnjavite, pređite na stvar.

— Platon Nikolajevič naš ovdašnji, domaći naš filosof, prirodnjak i magistar. Objavio je već nekoliko filozofskih spisa, ali evo ovde već tri meseca tone u san i nemogućno je trgnuti ga iz tog sna. U toku sedmice promrmlja po nekoliko reči bez veze i nekog smisla.

— Na stvar, na stvar!

— On sve ovo objašnjava tako što kaže da su gore, dok smo živeli, tamošnju smrt pogrešno smatrali za smrt. Ovde telo opet kao da oživi, ostaci se koncentrišu, i to samo u svesti. Tako se — ne umem ja da se izrazim — na neki način život nastavlja po inerciji. On misli da je sve koncentrisano negde u svesti, i traje još dva ili tri meseca ... nekad čak i pola godine ... Ima ovde, na primer, jedan koji se već sasvim raspao, ali jednom u pet ili šest sedmica promrmlja pokoju reč, naravno besmisleno, o nekakvom bobu: »Bobok, bobok« ..., i u njemu, znači, još tinja život kao neugasla iskrica .. .

— To je dosta glupo. No, recite mi kako to da ja nemam čula mirisa, a osećam smrad?

— To je ... he, he ... — I tu je naš filosof zaplivao u izmaglicu. On je baš tvrdio, u vezi s čulom mirisa, da se ovde oseća, tako nekako, moralni zadah... he, he! To je, tobož, nekakav smrad duše, kako bi za ta tri meseca mogli da shvate ... to je, tako reći, neko poslednje milosrđe ... Samo, meni se čini, barone, da je sve to nekakvo mistično trabunjanje, nešto shvatljivo u položaju u kojem je on ...

— Dosta, verujem da je i sve ostalo glupost. Što je najvažnije, to je dva ili tri meseca još života, i posle ... bobok! Zato predlažem da ta dva ili tri meseca svi provedu što je moguće veselije i da se pripreme za drugu platformu. Gospodo, predlažem da se ničega više ne stidimo!

— Ah, hajte, hajte samo, da se ničega ne stidimo!, — odjeknuše mnogi glasovi, i, čudo jedno, čuli su se sada i novi glasovi onih koji su se u međuvremenu ponovo probudili. Svoju saglasnost je posebno odlučno izrazio inženjer, u basu, koji se bio sasvim probudio. Devojka Katiš se veselo kikotala.

— Ah, kako bih želela da se ničega ne stidim!, reče Avdotja Ignjatjevna.

— Jeste li čuli, kad i Avdotja Ignjatjevna hoće da se ničega ne stidi...

— Ah, ne, ne, Klinjeviču, stidela sam se ja, ja sam se gore stidela, a ovde, tako, strašno mi se hoće da se ničega ne stidim!

— Razumem, Klinjeviču, — reče u u basu inženjer, — vi predlažete da uredimo naš ovdašnji život, da tako kažem, na novim osnovama, da ga već jednom organizujemo prema razumnim principima.

— Briga mene za to! Što se toga tiče, sačekajmo Kudejarova,

njega su juče doneli. Kad se bude probudio, on će vam sve objasniti. To je ličnost, prava veličina! Sutra će, čini mi se, dovući još jednog prirodnjaka, verovatno jednog oficira i, ako se ne varam, za nekoliko dana i jednog novinara, i to, kako izgleda, zajedno s urednikom. Uostalom, dovraga, ali eto: sabraće se naš krug ljudi, i sve će se moći urediti. Zasad hoću da ne lažemo. Samo to, jer to je glavno. Živeti na svetu i ne lagati, to je nemoguće — život i laž su j sinonimi. Ali ovde, kao zainat njima, nećemo da lažemo. Ta dovraga, valjda i grob nešto znači! Svi ćemo naglas pričati svoje živote, i ničega se nećemo stideti. Prvo ću ja govoriti o sebi. Znaite, ja sam sladostrasnik. Gore je sve nekako bilo vezano trulim vezama. Dole s tim uzama, hajde da proživimo ova tri meseca u najbesramnijoj istini! Razgolitimo se, obnažimo se!

— Razgolitimo se, razgolitimo se!, — povikaše svi uglas.

— Ja strašno hoću da budem gola!, — vrišti Avdotja Ignjatjevna.

— Ah, ah ... biće ovde veselo, neću ja da idem kod Eka!

— A ja bih poživeo, ja bih, znate, poživeo!

— Hi-hi-hi, — smejuljila se Katiš.

— Najvažnije je da nam niko to ne može zabraniti, kao da se Pervojedov ljuti, ali ovde je njegova ruka kratka! Grand pere, je li tako?

— Slažem se potpuno, samo neka nam Katiš prva ispriča svoj život, sa zadovoljstvom, samo pod tim uslovima ...

— Protestujem! Odlučno protestujem!, — odlučno reče general Pervojedov.

— Vaše prevashodstvo!, — mucao je i uveravao ga je hulja Lebezjatnikov žurno, uzbuđeno, tihim glasom, — vaše prevashodstvo, biće nam to korisnije ako se svi slože. Tu je, znate, i ova devojčica, i, eto ... te razne stvarčice ... najzad...

— Slažem se što će devojka, ali...

— Korisnije je, vaše prevashodstvo, mnogo nam je korisnije! Da probamo, da pokušamo, primera radi...

— Ni u grobu ne daju mira!

— Pre svega, generale, vi u grobu igrate preferans, a drugo, marimo mi što vi protestujete, — odbrusi Klinjevič.

— Ipak vas molim, uvaženi gospodine, da se ne zaboravljate.

— Šta? Ništa mi ne možete, mogu odavde da vas izazivam kao Julijino psetance. No, gospodo, pitam vas, kakav vam je on tu

general? Gore jeste bio general, a ovde . . . ovde je ... nula!

— Kakva nula ... ja sam i ovde ...

— Ovde trulite i istrulićete u grobu, ostaće iza vas samo šest bakarnih dugmadi.

— Bravo, Klinjeviću, ha, ha, ha!, — povikaše mnogi glasovi.

— Služio sam svoga gospodara ... imam sablju ...

— Vašom sabljom možete da koljete miševe, a pored ostalog, vi je niste nikad potegli iz korica.

— Nije važno, bio sam deo mnoštva.

— Ah, kakvih sve delova nema!

— Bravo, Klinjeviću, bravo, ha, ha!

— Ne shvatam šta je to sablja, — reče inženjer.

— Od Prusa ćemo se razbežati kao miševi, oni će nas potući, — povika neki udaljeni, meni ne mnogo poznat, glas doslovno grcajući od ushićenja.

— Sablja je, gospodine, oličenje časti!, — kaza general, ali ja sam ga jedini čuo. Poče protestovanje, dugotrajno, pomamna vika i urlici, čula se strašna i histerična vriska Avdotje Ignjatjevne.

— Brže, brže! Ah, pa kako ćemo početi da se ničega ne stidimo?

— Oho, ho, ho! Uistinu duša pati!, — ču se glas čoveka iz naroda, i...

I ja sam tada odjednom kihnuo. Nisam imao namere, bilo je iznenada, ali utisak je bio zaprepašćujući: sve je nestalo kao san, zanemelo je baš kao na groblju. Nastade prava grobna tišina. Ja ne mislim da su se mene zastideli — odlučili su da se ničega ne stide! Sačekao sam nekih pet minuta — ni traga ni glasa! Ne mislim, isto tako, da su se uplašili prijave policiji, jer šta ovde policija može? I nehotice pomišljam da oni imaju neku skrivenu, nama smrtnicima nepoznatu, tajnu, koju brižljivo skrivaju od svakog smrtnika.

»E, mili moji«, pomislih u sebi, »još neki put ću vas posetiti«, i s tom pomišlju napustih groblje.

Ne, ne mogu da dopustim. Ne, doista, ne! Bobok mene ne buni (pokazalo se da je on — bobok!).

Razvrat na ovakvom mestu, razvrat poslednjih nada, naduvanih leševa koji trule i — ne štete ni poslednje trenutke svesti! Njima su ti

trenuci dati, poklonjeni, i... I, što mogu da dopustim!

Posetiću i druge kategorije, poslušaću svuda. To je važno, svuda valja poslušati, ne samo na jednom mestu, da bi se stekla celovita predstava. Možda ću sresti nešto utešno.

A ovima ću obavezno ponovo doći. Obećali su da će pričati svoje živote, razne zgode. Fuj! Ali, doći ću, obavezno ću doći: savest mi to nalaže!

Ponudiću redakciji Građanina. Onamo su takođe bili izložili portret jednog urednika. Možda će mi objaviti.

STOGODIŠNJA BAKA

»Tog jutra sam mnogo zakasnila«, pričala mi je ovih dana jedna dama, »i izašla sam iz kuće gotovo u podne, a kao za inat nakupilo se mnogo poslova. U Nikolajevskoj ulici trebalo je da svratim na dva mesta, nedaleko jedno od drugog. Pre svega, u kancelariju, i pred samom kapijom srela sam jednu staricu — učinila mi se stara, pogrbljena, sa štapom, ali ipak nisam pogodila njene godine; došla je do kapije i tu, u kutu pored kapije, prisela na vratarevu klupicu da se odmori. Istina, ja sam prošla pored nje i samo mi je promakla pred očima.

Posle desetak minuta izašla sam iz kancelarije; nedaleko, dve zgrade dalje, nalazila se radnja u kojoj sam prošle nedelje naručila cipelice za Sonju i pošla sam da ih uzgred uzmem — pogledam, a ona starica sada sedi ispred te zgrade, i opet na klupici pred kapijom, sedi i gleda me. Osmehnula sam joj se, svratila i uzela cipele. Za to vreme su prošla tri-četiri minuta i ja sam pošla dalje prema Nevskom prospektu, i vidim — moja starica je već kod treće kuće, isto pred kapijom, samo nije bila na klupici, već prisela na kameni banak, jer klupice pred tom kapijom nije bilo.

Odjednom sam se nehotice zaustavila pred njom: zašto ona, mislim, seda kraj svake kuće?

— Umorila si se, bako — kažem joj.

— Umaram se, draga, stalno se umaram. Eto, mislim, toplo je, sunce greje, daj da odem unuku na ručak.

— A ti, bako, to ideš na ručak?

— Da ručam, mila moja, da ručam.

— Pa ti tako nećeš stići.

— A stići ću, sad ću malo ići pa ću se odmoriti, a onda ću opet ustati i poći.

Gledam je, strašno me zainteresovala. Malena i čista starica, verovatno iz zanatlijskog staleža, sa štapom u ruci, odeća iznošena, lice blede, žuto, kost i koža, usne bezbojne — mumija neka — a sedi,

osmehuje se, sunčevi zraci padaju pravo na nju.

— Verovatno si, bako, mnogo stara — pitam je, naravno u šali.

— Sto četiri godine, draga, imam, sto četiri godinice samo (i ona se našalila)... A ti, kuda ideš?

I gleda me, smeje se, obradovala se, valjda, što može da porazgovara sa nekim, samo, bilo mi je čudno zašto se stogodišnja starica brine — kuda ja idem, kao da joj je to potrebno da zna.

— Ja sam, evo, bako — i ja se osmehujem — devojčici mojoj cipele uzela u radnji i nosim ih kući.

— Gle, kako su majušne cipelice... imaš li devojčicu? To je dobro. Imaš li još dece?

I opet se osmehuje i gleda me. Oči mutne, gotovo mrtve, a kao da neki topao zrak iz njih svetli.

— Bako, uzmi od mene pet kopejki i kupi sebi zemičku, hoćeš li — pružam joj pet kopejki.

— Zašto mi daješ petak? Pa dobro, hvala, uzeću tvoj petak.

— Evo uzmi, bako, i ne zameri.

Uzela je. Očevidno ne moli za pomoć, nije došla dotle, ali je uzela od mene novčić tako lepo, ne kao milostinju, već kao iz učtivosti i od dobrote srca. Uostalom, možda joj se to mnogo svidelo, jer ko će sa njom, staricom, da razgovara, a ovde ne samo što razgovaraju sa njom nego se o njoj brinu sa ljubavlju.

— E pa, zbogom, bako — kažem. — Da zdravo stigneš!

— Stići ću, draga, stići. Ja ću stići. A ti idi svojoj unučici — pogreši baka, zaboravila je da imam ćerku, a ne unuku, očevidno je mislila da svi imaju unuke.

Pošla sam i okrenula se poslednji put; vidim — ustala je polako, teško, lupnula štapom i, jedva se vukući, pošla ulicom. Možda će se još desetak puta odmarati u putu, dok ne stigne kod svojih 'da ruča'. I kuda ona ide da ruča? Čudna neka starica.«

Slušao sam tog jutra ovu priču — istina, ne priču, već izvestan utisak od susreta sa stogodišnjom staricom (i zaista, kad će čovek sresti stogodišnju staricu i još tako punu duševne snage?) — i sasvim sam zaboravio na nju, ali kasno noću, pošto sam pročitao jedan članak u časopisu i ostavio časopis, odjednom sam se setio starice i za tren oka doslikao nastavak, kako je došla kod svojih da ruča: nastala je druga, možda, veoma uverljiva slika.

Njeni unuci, a možda i praunuci, samo ih ona sve zove unucima,

verovatno su neke zanatlje, naravno porodični ljudi, inače ona ne bi išla k njima na ručak, žive u suterenu, a možda i neku frizersku radnju iznajmljuju, siromašni su, naravno, ali se hrane i poštuju red u kući. Domilela je do njih verovatno, tek oko dva sata. Nisu je očekivali, ali su je dočekali, možda, dosta ljubazno.

— A, evo i nje, uđi, uđi, Marija Maksimovna, izvoli, rabe božji!

Starica ulazi osmehujući se, zvonice na ulazu dugo, oštro i sitno zvoni.

Njena unuka je verovatno žena tog frizera; on je još mlad čovek, ima oko trideset pet godina, ozbiljan za svoj zanat, mada je zanat lakomislen, ima na sebi umašćen i flekav kaput, valjda od pomade, ne znam, ali drugačije nikada frizera nisam video, i jaka na kaputu im je uvek kao da je valjana u brašnu. Troje male dece — dečak i dve devojčice — odmah su potrčali prababi. Obično se tako veoma stare bake uvek lako sprijatelje sa decom: i same duševno postaju veoma slične deci, ponekad čak sasvim.

Starica je sela. Kod domaćina je njegov poznanik, ili kao gost ili nekim poslom, čovek četrdesetih godina — već se spremao da ode. I sestrić mu je u godinama, mladić od sedamnaestak godina, hoće da uči tipografski zanat. Starica se prekrstila i sela; gleda u gosta.

— Oh, umorila sam se! A ko je to kod vas?

— Je li ja? — odgovara gost smeškajući se — šta vam je, Marija Maksimovna, zar me niste poznali? Pre tri godine smo se spremali da zajedno idemo u šumu po pečurke.

— Oh, to si ti, znam te, podsmevalo jedno! Sećam te se, samo se ne sećam kako se zoveš, i ko se, a sećam se. Oh, nešto sam se umorila.

— A što vi, Marija Maksimovna, poštovana bako, nimalo ne rastete, eto šta sam hteo da te pitam — šali se gost.

— Ah, đavo te odneo — smeje se baka, očevitno zadovoljna.

— Ja sam, Marija Maksimovna, dobar čovek.

— Pa sa dobrim je zanimljivo i porazgovarati. Oh, stalno se gušim, majko moja. A Serjoški ste, vidim, već sasvim sašili kaputić.

I pokazuje na sestrića.

Sestrić, bucmast i zdrav mladić, slatko se smeje i prilazi bliže; na njemu je novi, siv kaputić, i on još ne može da ga oblači ravnodušno. Ravnodušnost će doći tek kroz nedelju dana, a sada on svaki čas gleda rukave, revere, ogleda se i oseća prema sebi izuzetno

poštovanje.

— De, okreni se ti — trešti frizerova žena. — Gledaj, Maksimovna, kako smo sašili. Otišlo je šest rubalja kao kopejka, jeftinije sada ne vredi ni počinjati, kažu nam kod Prohoriča, jer ćete kasnije suze prolivati, a ovo se ne može poderati. Vidiš kakav je štof! Ama, okreni se! Gledaj kakva je postava, kako je čvrsta, jaka, de, okreni se! Eto tako i odlaze pare, Maksimovna, a znojem se zarađuje naša kopejka.

— Ah, majko, kako je sada sve poskupelo na svetu, to ni na šta ne liči.

— Bolje je da mi ne govoriš i da me ne sekiraš — ganuto kaže Maksimovna, i još uvek ne može da odahne.

— Pa da, dosta, ženo — kaže domaćin treba da jedemo. A ti si se, vidim, po svoj prilici, mnogo umorila, Marija Maksimovna?

— Oh, pametni moj, umorila sam se, dan je topao, sunce greje: mislim, da ih posetim... zašto da ležim. Oh! A u putu sam srela jednu gospođu, mladu, cipelice dečici kupila: »Ti si se, bako, umorila«, kaže mi, »evo ti pet kopejki... kupi sebi zemičku... « I ja sam znate, uzela petak...

— A ti, bako, prvo i prvo, ipak malo odahni... što se to danas gušiš? — odjednom nekako brižno reče domaćin.

Svi u nju gledaju: odjednom je strašno pobledela, usne su joj sasvim pobebele. I ona sve njih gleda, ali nekako mutno.

— Eto, mislim... kolačića deci... za petak...

I ponovo je zastala, da predahne. Svi su ćutali, jedno pet sekundi.

— Šta ti je, bako? — nagnu se ka njoj domaćin.

Ali baka nije odgovorila. I opet ćutanje, jedno pet sekundi. Starica kao da je još više pobledela i lice joj odjednom omršavilo. Oči se ukočile, osmeh se zaledio na usnama; gleda pravo, a kao da već ne vidi.

— Trebalo bi pozvati popa!... — iznenada, žurno i tiho reče gost otpozadi.

— Da nije... kasno... — promuca domaćin.

— Bako, ej, bako! — doziva staricu frizerova žena, sva uznemirena; ali baka je nepomična, samo joj glava polako pada na stranu; u desnoj ruci što leži na stolu drži pet kopejki, a leva je tako i ostala na ramenu najstarijeg praunuka, šestogodišnjeg Miše. On stoji

nepomičan i krupnim, začuđenim očima gleda prababu.

— Umrla je! — kaže odmereno i značajno nagnuti domaćin i lagano se krsti.

— Gle ti ovo! Vidim ja ona se nagine — ganuti i odsečno reče gost. On je strašno iznenađen i gleda sve redom.

— Ah, gospode bože! Eto ti! Šta ćemo sada, Makariću? Da je nosimo tamo, je li? — cvrkuće domaćica brzo, i sva zbunjena.

— Kuda tamo? — dostojanstveno odgovara domaćin — ovde ćemo je sami sahraniti; jesi li joj rod ili nisi? A treba otići i izvestiti.

— Sto četiri godine, a! — vrti se gost u mestu, još dublje dirnut. Čak je sav nekako pocrveneo.

— Da, počela je da zaboravlja poslednjih godina — još ozbiljnije i značajnije reče domaćin, tražeći kapu i skidajući kaput.

— A samo minut pre smrti smejala se, i kako se veselila! Gle, petak drži u ruci! Kolačića — kaže — o-oh, to ti je naš život!

— Pa da pođemo, Petre Stepaniću — prekida domaćin gosta i obojica izlaze.

Za ovakvim pokojnicima, naravno, ne plaču. Sto četiri godine, »umrla bez bolesti i časno«. Domaćica je poslala po susede da pomognu. Oni su odmah dotrčali, gotovo sa zadovoljstvom saslušali vest, izražavali saosećanje i čuđenje.

Pre svega su, naravno, stavili samovar. Začućena deca su se povukla u kutak i izdalje gledala mrtvu baku. Ma koliko živeo, Miša će pamtiti staricu, kako je umrla sa rukom na njegovom ramenu; a kada on umre — niko se na celom svetu neće setiti i neće znati da je živela nekada starica i proživela sto četiri godine, zašto i kako — ne zna se. A i zašto da se seća — zar nije svejedno? Tako umiru milioni ljudi: žive nezapaženi i umiru nezapaženo. Samo što sam trenutak smrti tih stogodišnjih staraca i starica nosi u sebi nešto mirno i dirljivo, nešto čak važno i umirujuće: još uvek sto godina nekako čudno deluje na čoveka. Blagoslovi, gospode, život i smrt običnih, dobrih ljudi!

Uostalom, ovo je laka i beznačajna sličica. I doista, odabereš da ispričaš nešto interesantnije od onog što si čuo za mesec dana, a kad počneš — onda ili se ne može, ili nije aktuelno, ili »ne govori sve što znaš«, i tako, na kraju krajeva, ostaju jedino same beznačajne stvari...

Od autora

Molim sve moje čitaoce da mi oprostite što umesto Dnevnika, u običnom njegovom obliku pružam samo pripovetku. Ali sam skoro mesec dana bio zauzet samo ovom pripovetkom. U svakom slučaju, molim čitaoce da mi ne zamere.

Sada o samoj priči. Nazvao sam je »fanastičnom«, premda je sam smatram vrlo realnom. Ali i fantastičnog tu zbilja ima, i to u samom obliku priče, što smatram da treba najpre da objasnim.

Stvar je u tome što ovo nije ni priča ni zapis. Zamislite muža čija žena, samoubica, leži sada na stolu, jer se pre nekoliko časova bacila sa prozora. Zbunjen, on još nije stigao da pribere svoje misli. Ide po sobama i trudi se da dâ smisla onome što se dogodilo, »da sakupi svoje misli u tačku«. Osim toga, on je okoreli hipohondar, od onih što razgovaraju sami sa sobom. Evo ga i sad gde razgovara sa samim sobom, prepričava stvar, ulazi u njenu suštinu. Bez obzira na prividno logičan red reči, on protivureći sebi nekoliko puta, i u logici i u osećanjima. I opravdava se i okrivljuje u isti mah, i upušta se u sporedna objašnjanja: tu je i grubost misli i srca, i duboko osećanje. Malo – pomalo, on zbilja ulazi u suštinu stvari i skuplja »misli u tačku«. Niz probuđenih sećanja neodoljivo ga, najzad, približuje istini: istina neodoljivo uzdiže njegov um i srce. Pri kraju se ton priče nešto menja, te biva nesređen kao u početku. Istina se sasvim jasno i određeno otkriva nesrećniku, bar njemu.

To je tema. Prirodno, razvoj priče se produžuje nekoliko časova, s prekidima i umetanjem, i u obliku raznolikom: muž čas razgovara sa samim sobom, čas kao da se obraća nekom nevidljivom slušaocu, nekom sudiji. U stvari, to uvek tako i biva. Kada bi to stenograf mogao čuti i sve redom zapisati, bilo bi malo neuglađenije i neobrađenije nego što sam ja naveo, ali, kako se meni čini, psihološki red možda bi osao sasvim isti. Eto ta pretpostavka da stenograf sve zapiše (posle čega bih ja obradio pozadinu) i jeste ono što ja u ovoj

priči nazivam fantastičnim. Slično ovom već se događalo u umetnosti Viktor Igo je, na primer, u svom remek–delu Poslednji dan na smrt osuđenoga upotrebio skoro isti takav način, iako ne pomoću stenografa; on je sebi dozvolio još veću neverovatnost, pretpostavio je da osuđeni na smrt može (i ima kad) da vodi dnevnik ne samo poslednjeg svog dana nego, čak, i poslednjeg časa i, bukvalno, poslednjeg trenutka. Ali da nije bilo te fantazije, ne bi bilo ni samog dela — najrealističnijeg i najistinitijeg dela od svih koje je napisao.

Jedan ko sam bio ja, a ko ona

Dok je ona ovde — još je sve dobro: prilazim i gledam je svaki čas; ali kad je sutra odnesu — šta ću ja sam! Sada je u gostinskog sobi, na stolu sastavljenom od dva mala, a sanduk će doneti sutra, beli sa belim brokatom ... uostalom, nisam to hteo ... Stalno šetam i hoću to da shvatim. Već je, evo, šest časova kako pokušavam da sve to shvatim i nikako ne mogu da saberem misli u tačku. Stvar je u tome što jednako šetam, šetam, šetam ... Bilo je ovako. Ispričaću sve redom. (Red !) Gospodo, ja nisam nikakav literat, vi to i sami vidite, ali neka, ispričaću kako ja razumem. U tome i jeste sav moj užas, što sve razumem!

Napomene

- [1](#) Pogrdan naziv za Fince.
- [2](#) Mrzim ove razbojnike!
- [3](#) Ruski seljaci su dobili slobodu i deo zemlje spahijske 1861. god. manifestom cara Aleksandra II. (nap. prev.)